

ΜΟΝΤΕΛΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ: ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Οι θεωρίες της Δημοκρατίας εκτός των άλλων μπορούν να προσεγγιστούν και ανάλογα με το βεληνεκές της δημοκρατικής αρχής που τις διέπει. Κάποιοι θεωρητικοί στέκονται στην εξισορρόπηση της άμεσης ή έμμεσης λαϊκής κυριαρχίας από τη μια, και σε στόχους, όπως η κατοχύρωση των δικαιωμάτων και της ελευθερίας, ο πλουραλισμός και η δυνατότητα διακυβέρνησης από την άλλη. Αυτή η αντίληψη χαρακτηρίζει κυρίως τις δημοκρατικές θεωρίες συντηρητικής, φιλελεύθερης ή κεντρώας τοποθέτησης. Σε αντίθεση με τα παραπάνω, η λέξη-κλειδί για μια άλλη ομάδα θεωρητικών είναι η πολιτική συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων σε όσο το δυνατόν περισσότερα, και μάλιστα με την έννοια της συμμετοχής και της αφοσίωσης αφενός και της εσωτερικής συμμετοχής στα δρώμενα και στην τύχη της κοινότητας αφετέρου. Κάθε θεωρία περιγράφει τα παραπάνω με τον δικό της τρόπο: «Θεωρία της συμμετοχικής δημοκρατίας» (Pateman 1970, Bachrach ,1970, Botwieniek 1992), «επεκτατική δημοκρατία» (Warren, 1992.), «ενωτική δημοκρατία» (Hirst,1994), «διαλογική δημοκρατία» (Giddens, 1997:) ή «διασκεπτική δημοκρατία» (Habermas, 1992) είναι τίτλοι με ιδιαίτερα συχνή χρήση.(Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε Manfred G. Schmidt Θεωρίες της Δημοκρατίας. Μετάφραση Ελευθερία Δεκαβάλλα.. Εκδ. Σαββάλα, Αθήνα 2000).

Ειδικά η άποψη του Macpherson θα μας απασχολήσει στην προσέγγισή μας για την συμμετοχική δημοκρατία. Ο Macpherson (C.B. Macpherson, Democratic Theory, Oxford, 1973) βάσισε το μοντέλο του για τη συμμετοχική δημοκρατία πάνω στις κλασσικές θεωρίες δημοκρατίας, όπως του Rousseau. και εν μέρει του Mill . Επανέφερε, δηλαδή, στο προσκήνιο, το αξιακό περιεχόμενο και τη δημοκρατία σαν τρόπο ζωής - ένα τρόπο θέασης του πολιτειακού συστήματος.

Στον πυρήνα των κλασσικών θεωριών για τη δημοκρατία βρίσκεται η έννοια της αυτοανάπτυξης. Τόσο ο Mill, όσο και ο Rousseau, Θεωρούν ότι "υπάρχει μια αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στις εξουσιαστικές δομές των Θεσμών και τις ψυχολογικές ιδιότητες και στάσεις των ατόμων" (Carol Pateman. Participation and Democratic Theory, Cambridge University Press, Cambridge 1970) και ότι η συμμετοχή στις πολιτικές διαδικασίες έχει εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Αυτή η αντίληψη για τη συμμετοχή απομακρύνεται με διπλό τρόπο από τις νεοφιλελεύθερες

θεωρίες της δημοκρατίας: αφενός, η συμμετοχή δεν έχει το νόημα της περιοδικής εκλογής αντιπροσώπων ανάμεσα από εξουσιαστικές ελίτ, όπως ήθελαν οι υπερασπιστές της ανταγωνιστικής δημοκρατίας (Joseph Schumpeter). Αφετέρου, συμμετοχή δεν σήμαινε ένα μηχανισμό προστασίας από την αυθαιρεσία της εξουσίας. Αντίθετα, σήμαινε τη δυνατότητα διαμόρφωσης μίας πολιτικής κουλτούρας στους πολίτες τέτοιας, που θα λειτουργούσε με γνώμονα όχι το ατομικό συμφέρον, αλλά το κοινό καλό. Με αυτόν τον τρόπο, η δημοκρατία πλάθει τους "πολιτικά αυτόνομους" πολίτες, "σε μια κοινότητα ελεύθερων και ίσων ατόμων" ((Juergen Habermas "Three normative models of democracy, στο Seyla Benhabib (ed) Democracy and Difference. Contesting the boundaries of the political: Princeton University Press, New Jersey 1996).

Ο Macpherson και οι πλουραλιστές υιοθέτησαν αυτή την αντίληψη για το εκπαιδευτικό περιεχόμενο της δημοκρατίας, υιοθετώντας παράλληλα και το αίτημα για διεύρυνση της συμμετοχής, απομακρυνόμενοι όμως ταυτόχρονα από το απλοϊκό "one man, one vote" . Όπως παρατηρεί ο Birch, έγινε αντιληπτό από τους πολιτικούς επιστήμονες ότι οι πολιτικές επιλογές των ψηφοφόρων περισσότερο επηρεάζονταν από την κουλτούρα τους, παρά ήταν αποτέλεσμα ορθολογικών υπολογισμών. "Αυτό", λέει ο Birch, υπονοούσε κάποιο λάθος στη θεωρία, η οποία εστίαζε υπερβολικά την προσοχή της επάνω στις υποτιθέμενες αρετές του κάθε πολίτη ατομικά, αλλά παραγνώριζε τις απαιτήσεις συνολικά του δημοκρατικού συστήματος" (Antony Birch. The concepts and theories of modern Democracy. Routledge. London 1993). Από τη μια μεριά, δηλαδή, οι πολιτικές αρετές θεωρούνταν το ίδιο αυτονόητες όσο και ο "ορθολογικός καταναλωτής". Από την άλλη, δεν είχε αναδειχθεί και ληφθεί υπόψη το φαινόμενο της συναίνεσης, σαν διαβρωτικό του πολιτεύματος -ένα φαινόμενο που, κατά τη γνώμη του Macpherson και των άλλων υπέρμαχων της συμμετοχής, ήταν αποτέλεσμα της πολιτικής απάθειας και αποχής μεγάλης μερίδας των πολιτών.

Η ενεργή συμμετοχή, λοιπόν, γίνεται συνώνυμο της δημοκρατίας. Και για να υπάρξει, σύμφωνα με την Pateman, (Carole Pateman, Participation and democratic theory: Cambridge University Press. Cambridge 1970, σελ 5), "ένα δημοκρατικό πολιτικό σώμα...οι απαραίτητες ιδιότητες των ατόμων μπορούν να αναπτυχθούν μόνο μέσω του εκδημοκρατισμού των δομών εξουσίας σε όλα τα πολιτικά συστήματα. Το

ερώτημα, επομένως, είναι τι θεωρείται εκδημοκρατισμός για τους πλουραλιστές. Για τον Macpherson, εκδημοκρατισμός σημαίνει τη μεγαλύτερη δυνατή, άμεση (όχι αντιπροσωπευόμενη) συμμετοχή όλο και περισσότερων πολιτών στα κοινά, η επαναφορά του ατόμου στην κοινότητα. Για να συμβεί αυτό έπρεπε πρώτο να αναζητηθούν οι λόγοι που εξαρχής απομάκρυναν το άτομο από τα πολιτικά πράγματα και το «περιόρισαν» στο ατομικό τους συμφέρον. Οι πλουραλιστές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα άτομα απομακρύνονταν από την πολιτική, επειδή θεωρούσαν τη συνεισφορά τους αναποτελεσματική. Σε τελική ανάλυση, το αίτιο της αναποτελεσματικότητας ήταν η ανισότητα.

Το πρόβλημα του Macpherson ήταν ότι, για να ευσταθεί το μοντέλο του, έπρεπε να κατάφερε να συμβιβάσει την ταξική — εξ ορισμού άνιση - κοινωνία, με τις αρχές της δημοκρατίας, χωρίς να «ξεφύγει» από τα πλαίσια του οικονομικού φιλελευθερισμού. Έπρεπε επομένως να αντιμετωπίσει την παραδοσιακή (πλέον) αντιπαράθεση ισότητας και ελευθερίας. Παρατηρώντας την κοινωνική διαστρωμάτωση, ο Macpherson είδε ότι η ανισότητα παρήγαγε ετερογενή, ασυμβίβαστα αιτήματα για κάθε τάξη ή κοινωνική ομάδα. Με δεδομένο ότι κάθε κοινωνική τάξη έχει σε διαφορετικό βαθμό πρόσβαση στην εξουσία, μοιραία τα ποικίλα αιτήματα δεν ικανοποιούνται στον ίδιο βαθμό - μερικά μάλιστα δεν ικανοποιούνται καθόλου. Το αποτέλεσμα είναι οι ομάδες που δεν εισακούονται να αποχωρούν ολοκληρωτικά από την πολιτική και η δημοκρατία να μη λειτουργεί. Πιάνοντας το νήμα από τις δύο άκρες του, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η ανισότητα απειλεί τη δημοκρατία.

Ο ίδιος ο Macpherson αναγνωρίζει ότι η συμμετοχική δημοκρατία βρίσκεται σήμερα σε φαύλο κύκλο. Με τα δικά του λόγια: "Δεν μπορούμε να επιτύχουμε μεγαλύτερη δημοκρατική συμμετοχή χωρίς να έχει προκληθεί αλλαγή στην κοινωνική ανισότητα και τη συνείδηση, δεν μπορούμε όμως να επιτύχουμε τις αλλαγές της κοινωνικής ανισότητας και της συνείδησης, χωρίς να έχει προηγηθεί μια αύξηση της δημοκρατικής συμμετοχής" (Σ.Μπ. Μακφέρσον, Η Ιστορική πορεία της Φιλελεύθερης Δημοκρατίας, μτφ. Ε. Κασίμη. Εκδ Γνώση, Αθήνα 1994) . Πώς μπορεί τότε να πραγματοποιηθεί η συμμετοχική δημοκρατία, όταν η βασική της προϋπόθεση είναι καταδικασμένη να περιστρέφεται μέσα σε ένα κυκλικό επιχείρημα;

Μία λύση θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του κράτους ως εκπαιδευτή των πολιτών του. Ωστόσο ο Macpherson και οι πλουραλιστές απορρίπτουν μάλλον αυτή τη λύση- αφού θεωρούν ότι "το κράτος δεν μπορεί να ξεφύγει από τη συντήρηση και αναπαραγωγή των ανισοτήτων της καθημερινής ζωής, παραμορφώνοντας έτσι τις αποφάσεις και ευνοώντας συγκεκριμένα συμφέροντα. Κατά συνέπεια, όλη η βάση της νομιμοποίησης του αμφισβητείται" (David Held Democracy , the nation-state and the global system, στο David Held (ed) Political Theory today. Polity Press 1991). Ευρισκόμενοι πολύ κοντά στις μαρξιστικές προσεγγίσεις, οι πλουραλιστές υποστηρίζουν ότι η κρατική εξουσία δεν μπορεί να κάνει το πρώτο βήμα για την αλλαγή της πολιτικής κουλτούρας. Κάτι τέτοιο θα έθετε ενδεχομένως σε κίνδυνο την ίδια και τα συμφέροντα των τάξεων που την απαρτίζουν, καθώς θα δημιουργούσε εντάσεις και ανταγωνισμούς.

Μία άλλη λύση θα μπορούσε να είναι η εκμετάλλευση του παρόντος αντιπροσωπευτικού, κομματικού συστήματος για την ανάδειξη των αιτημάτων όλων των τάξεων και των ομάδων και την εξίσωση της συμμετοχής τους (ή τουλάχιστον των ευκαιριών συμμετοχής τους) στο πολιτικό σύστημα. Για τον Macpherson, ωστόσο, ούτε αυτό αποτελεί λύση. Όπως λέει ο ίδιος, "η κύρια λειτουργία που έχει πραγματικά επιτελέσει το κομματικό σύστημα στις δυτικές δημοκρατίες... υπήρξε ...ο μετριασμός και η εξομάλυνση της σύγκρουσης των ταξικών συμφερόντων". ώστε κατάφερε να "δαμάσει" τη δημοκρατία. Ενστερνιζόμενος προς στιγμή το ανταγωνιστικό μοντέλο δημοκρατίας, ο Macpherson βλέπει τα κόμματα σαν εταιρίες, οι οποίες, προκειμένου να προσελκύσουν τους ετερόκλητους πολιτικούς πελάτες τους, ομογενοποιούν το πολιτικό τους προϊόν, αποκρύπτοντας τις αγεφύρωτες διαφορές και τις ταξικές εντάσεις. Το κομματικό σύστημα, όπως λειτουργεί σήμερα, συμβάλλει ακόμα περισσότερο στην πολιτική απάθεια; καθώς ο πολίτης βλέπει ότι η ανάμειξη του στην πολιτική τον ζημιώνει, αποφέροντας μάλιστα οφέλη σε τρίτους, αποσύρει τη συμμετοχή του.

Πώς είναι ,λοιπόν, δυνατόν να λειτουργήσει η συμμετοχική δημοκρατία. τη στιγμή που κανείς δεν θέλει να συμμετάσχει ή δεν μπορεί να παρέμβει αποτελεσματικά μέσα στα πλαίσια της υπάρχουσας πολιτικής κουλτούρας; Ο Macpherson διαβλέπει μια μεταστροφή στην πολιτική απάθεια, που οφείλεται σε τρεις κυρίως λόγους: την "εκλέπτυνση" του πολίτη-καταναλωτή, την αποκοπή

μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού από την κατανάλωση (δηλαδή την αδράνεια της καταναλωτικής συνείδησης) και τη δυνατότητα πολιτικής έκφρασης μέσα από κοινωνικά κινήματα και ομάδες νέου τύπου.

Αναλυτικότερα, θεωρεί περίπου βέβαιη τη μεταστροφή της πολιτικής απάθειας σε συμμετοχή, γιατί διαπιστώνει ότι ο πολίτης παρουσιάζει μια σταδιακή βελτίωση στις απαιτήσεις του ως καταναλωτής. Από τη στιγμή που η ποιότητα (και όχι μόνο η ποσότητα) του προϊόντος τίθεται στο επίκεντρο της προσοχής του, μοιραία κάποια στιγμή θα αναζητήσει ανάλογη ποιοτική στροφή στο προϊόν της πολιτικής διαδικασίας. Προκειμένου, τώρα, να διατύπωσε τις νέες του απαιτήσεις, ο πολίτης θα αναζητήσει νέους τρόπους πολιτικής πίεσης, συμμετέχοντας σε κοινωνικές και πολιτικές ομάδες (από την τοπική αυτοδιοίκηση και το χώρο εργασίας - θέση ιδιαίτερα προσφιλής στην C. Pateman- μέχρι τα νέα κοινωνικά κινήματα, ΜΚΟ κ.ο.κ.), αρχίζοντας από το χαμηλότερο επίπεδο οργάνωσης και φτάνοντας μέχρι την εξουσία. Τέλος, ο Macpherson παρατηρεί ότι ο ίδιος ο καπιταλισμός θα αναγκαστεί - αν θέλει να επιβιώσει - να αμβλύνει τις ανισότητες. Σε διαφορετική περίπτωση, όλο και περισσότερο άτομα θα χάσουν την αγοραστική τους δύναμη και μαζί την καταναλωτική τους συνείδηση - θα χαθεί δηλαδή ένα βασικό γρανάζι στο μηχανισμό του καπιταλισμού. Με αυτά τα δεδομένα περιορισμού της ανισότητας και αύξησης της συμμετοχής, διαβλέπει ο Macpherson ότι οδηγούμαστε με βεβαιότητα στην πραγμάτωση της συμμετοχικής δημοκρατίας και την επιτυχή σύζευξη δημοκρατίας, ισότητας και φιλελευθερισμού.

**Νικόλαος Μπήλιος,
Πολιτικός Κοινωνιολόγος, MPhil LSE**